

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

Харківське історико-філологічне товариство

Український СВІТ

у наукових парадигмах

Збірник наукових праць

Випуск 2/2015

УДК 811.161.2 + 39 (477)
ББК 81.411.1 + 63.5 (4УКР)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Маленко О. О., д-р філол. наук, проф. (Харків),
(головний редактор);
- Ворожбіт В. В., д-р пед. наук, проф. (Харків);
- Голобородько К. Ю., д-р філол. наук, проф. (Харків)
- Дорошенко С. І., д-р філол. наук, проф. (Харків)
- Лисиченко Л. А., д-р філол. наук, проф. (Харків)
- Ломакович С. В., д-р філол. наук, проф. (Харків)
- Новиков А. О., д-р філол. наук, проф. (Глухів)
- Борисов В. А., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Піддубна В. В., канд. філол. наук, доц. (Харків), (заст. головного редактора)
- Терещенко В. М., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Умрихіна Л. В., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Юр'єва К. А., канд. пед. наук, доц. (Харків)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- Нелюба А. М., д-р філол. наук, проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- Степаненко М. І., д-р філол. наук, проф., Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка.

Ухвалила вчена рада Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(*протокол №5 від 6 листопада 2015 року*)

У 41 Український світ у наукових парадигмах : Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. — Харків : ХІФТ, 2015. — Вип. 2. — 148 с.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Блюхера, 2, м. Харків, Україна, 61168

ISBN 978-966-1630-30-6

© Автори статей, 2015
© Обкладинка У. Мельникова, 2015
© Макет В. Журенко, 2015

Олена Маленко Герої й час в українській поезії (спроба лінгвопоетичної інтерпретації)	66
Анна Мартакова Графічні засоби мовної гри в поезії українського постмодерну	74
Василь Терещенко, Інна Остренок Постмодерна рецепція українця: автоетнонімний вимір	78

УКРАЇНІСТИКА В КОНТЕКСТІ ЧАСУ

Яна Василенко Романтичний вимір топосу «Українська ніч»: поетика європейського художнього моделювання	94
Оксана Ісаєнко Формування терміносистеми українського кіно: фіксація й типологія термінів	100
Лідія Лисиченко Роздуми під час захисту дисертацій з мовознавчих проблем	104
Світлана Марцин, Олена Полозова Спецкурс з українознавства як складник формування національної свідомості студента-філолога	110
Анатолій Новиков Образ Івана Мазепи у творчості О. Пушкіна й І. Карпенка-Карого: компаративний аспект	116
Андрій Панченков Комунікативні й семантичні конституенти проповідницького підстилю конфесійного стилю	122

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

Наталія Варич Роль національного етичного ідеалу справедливості в сучасному громадянському вихованні	134
Олена Садоха Єдність національного й наднаціонального у вихованні громадянськості як чинник сталого безпечного розвитку суспільства	139

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

обсяг списку використаної літератури. І часом виникає питання, чи міг автор дисертації (аспірант, докторант) прочитати такий обсяг літератури за час її написання і чи всі поіменовані праці мають належну наукову вартість, бо в самій роботі посилання на джерела часто зводяться до великої кількості цитат без належного коментування дослідника, а то й до довгого переліку авторів без будь-якої вказівки на роль праць того чи того з них у розв'язанні поставленої проблеми. При цьому не враховується відносна хронологія наукового доробку вчених і теоретична вага їхніх наукових поглядів.

Положення цієї статті не вирішують зачеплених у ній питань, а, сподіваємося, стануть предметом роздумів для читача — студента, аспіранта, наукового керівника.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Хрестоматія по истории языкознания XIX–XX веков* / Сост. В. А. Звегинцев. — М. : Учпедгиз, 1956. — 458 с.
2. *Лисиченко Л. А. Кафедра української мови Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди : традиції, досвід, персоналії* / Л. А. Лисиченко, О. А. Олексенко, О. О. Маленко, Т. Ю. Лисиченко. — Х. : Монограф, 2014. — 124 с.
3. *Лисиченко Л. А. Харківська філологічна школа. Лінгвістичні традиції* / Л. А. Лисиченко, Т. Ю. Лисиченко. — Х. : НТМТ, 2015. — 232 с.
4. *Гамкрелидзе Т. В. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры* / Т. В. Гамкрелидзе, В. В. Иванов. — Тбилиси : Издательство Тбилисского университета, 1984. — 1328 с.

УДК 811.161.2 : 378.147

Світлана Марцин, Олена Полозова,

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

СПЕЦКУРС З УКРАЇНОЗНАВСТВА ЯК СКЛАДНИК ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТА-ФІЛОЛОГА

У статті проаналізовано зміст спецкурсів з українознавства, передбачених навчальним планом для спеціалізації українознавство на філологічних факультетах ВНЗ, і порушено питання впливу спецкурсів з українознавчих дисциплін на формування національної свідомості студента-філолога.

Ключові слова: національна свідомість, патріотичне виховання, спецкурс з українознавства.

В статье проанализировано содержание спецкурсов по украиноведению, предусмотренных учебным планом для специализации украиноведение на филологических факультетах вузов, и затронут вопрос влияния спецкурсов по украиноведческим дисциплинам на формирование национального сознания студента-филолога.

Ключевые слова: национальное сознание, патриотическое воспитание, спецкурс по украиноведению.

In this article we have analysed the contents of the special courses in knowledge of Ukraine that are provided by curriculum for specialization «Knowledge of Ukraine» at the philological faculties of the higher school institutions/. We also mention how special courses in knowledge of Ukraine influence the national consciousness formation of philological students.

Key words: *national consciousness, patriotic education, special course in knowledge of Ukraine.*

Одним із найважливіших завдань сучасної педагогічної освіти є виховання студентів-філологів, які були б активними, творчими людьми й не тільки зберігали, а й примножували національно-культурні здобутки української держави. Через події, що відбуваються в Україні сьогодні, постає необхідність розв'язання на державному рівні найгостріших проблем, пов'язаних із вихованням патріотизму та формуванням національної свідомості населення України як основи консолідації суспільства та зміцнення держави. Для досягнення цієї мети одним з найважливіших кроків є виховання національно свідомого вчителя-словесника, який добре знає історію й народні традиції та зможе впроваджувати в школі навчально-виховну роботу з учнями, спрямовану на їхнє патріотичне виховання.

Педагогічні, психологічні й соціально-педагогічні особливості патріотичного виховання в навчальних закладах розглядаються в працях О. В. Бабак, І. Д. Бех, Т. Е. Василевської, К. О. Ващенко, І. Ю. Вільчинської та ін. Проте більшість розвідок присвячено вихованню патріотизму в дошкільних закладах і загальноосвітніх школах, а робіт щодо виховання патріотизму в студентів вищих навчальних закладів майже немає.

Мета статті — розкрити вплив спецкурсів з українознавчих дисциплін на формування національної свідомості студента-філолога. Предмет дослідження — зміст спецкурсів з українознавства, передбачених навчальним планом для спеціалізації українознавство на філологічних факультетах ВНЗ.

Національна свідомість постає одним із найважливіших показників не лише освіченості, а й вихованості, високої культури, цілісності особистості. Досвід теоретичного осмислення проблеми й викладання у вищих навчальних закладах свідчить про те, що головними напрямками виховання в студентів національної свідомості є:

- 1) реалізація національної ідеї як провідної, узагальнювальної, навколо якої групуються інші знання;
- 2) систематизація, інтеграція знань у єдину наукову картину світу, що сприяє усвідомленню студентами основних знань про народ, націю, Батьківщину;
- 3) забезпечення самостійної пізнавальної, дослідницької діяльності студентів у процесі формування в них національної свідомості;
- 4) забезпечення глибокого засвоєння студентами національних традицій і звичаїв, відображених у них гуманістичної духовності, національної свідомості українського народу;
- 5) гармонійне поєднання наукових, раціональних і мистецьких, художньо-образних ідей та засобів формування в майбутніх фахівців національної свідомості [3].

Усі вищезазначені напрями виховання національної свідомості можна реалізувати в циклі українознавчих дисциплін, що викладаються на українському мовно-літературному факультеті імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Цикл українознавчих дисциплін розпочинає курс «Історія народознавчих досліджень», метою якого є виклад знань про формування народознавства як самостійної галузі гуманітаристики, про Україну як етно-екологічну цілісність, геополітичну реальність у просторі й часі та українство як феномен, формування національної свідомості, вироблення у фахівців високих суспільних, державних, духовно-культурних ідеалів і принципів життєдіяльності.

Завданням історії народознавчих досліджень як навчально-виховного курсу є виховання вдумливого педагога, з критичним, аналітичним мисленням, патріотом, громадянином української держави, свідомого державотворця, творчої особистості, яка співпрацюватиме зі світом на засадах кооперації, здатної реалізувати своє власне покликання та реалізовувати покликання української нації.

Важливе місце в процесі українознавчої підготовки студентів-філологів посідає й така дисципліна, як «Українська міфологія», яка знайомить студентів з особливостями розвитку міфів в українській культурі, навчає їх вільно оперувати теоретичними аспектами міфу та широким фактологічним матеріалом, формує чітке розуміння місця міфу у світогляді українців та його значення в культурі як джерела вивчення релігійних уявлень.

Успішну українознавчу підготовку студентів здійснюють навчальні курси «Етнографія України», «Етнологія України» і спецсеминар «Українська національна культура як простір цілісного образу нації», які знайомлять з етнічною історією українців, етнографічними особливостями українського народу, традиційною культурою етносу: матеріальною та духовною. Ці курси формують у студентів уявлення про етнографічні відмінності українського народу від інших народів східнослов'янської групи, прищеплюють повагу до етнічної історії українців, народних звичаїв і традицій, ознайомлюють із елементами традиційної обрядовості, національної кухні, національного вбрання.

У результаті вивчення дисциплін підготовлений фахівець повинен знати таке: етногенез українського народу та етнічний розвиток українців; формування української етнічної території; етнографічне районування України; антропологічні риси українців; відмінності в діалектах української мови; народний одяг українців; традиційні поселення, двір, житло українців; традиції народного харчування і страви народної кухні; найпоширеніші ремесла й художні промисли українців; сімейні звичаї та обряди українського народу; усну українську народну творчість; основні етнографічні особливості інших народів країни — росіян, поляків, євреїв, білорусів, кримських татар, що формує толерантне ставлення до всіх національностей, які проживають на теренах нашої держави.

Логічним продовженням цих дисциплін є курс «Психоментальність», у вивчення якого студенти з'ясовують специфіку поняття *психоментальність*, визначають сфери його функціонування, простежують особливості психоментальності українського етносу, прояв психоментальних рис у духовній та матеріальній культурі українців, в етногенетичних та державотворчих процесах. На заняттях формуються навички аналізу національного характеру з погляду психоментальних рис етносу.

Студенти оперують поняттям психоментальність для дослідження історико-культурних, літературних та мовних процесів, визначають основні риси етнопсихіки українців, простежують історико-регіональні особливості психіки етносу, формують критичне бачення психоментальних рис народу.

Важливим курсом для формування національної свідомості студентів є «Націологія», на заняттях з якої майбутні вчителі вивчають шляхи, джерела та історичні уроки етно-, націє-, державотворення українського народу, формують

питомі риси свідомих громадян. У результаті вивчення дисципліни майбутній фахівець оволодіває знаннями про етапи формування української держави, форми державних утворень українців, тлумачення понять «українська національна ідея», «українська нація», «етнічна ідентичність», «самосвідомість», «теорія націоналізму», сучасні теорії націоналізму, генезу українського націоналізму, передумови формування української нації, національної ідеї українців, витоки й становлення сучасної української суспільно-політичної думки, основні етапи національно-визвольної боротьби українців.

Актуальним курсом для студентів-філологів є «Етнолінгвістика» й «Лінгвокраєзнавство». На цих заняттях студенти дізнаються про історію виникнення етнолінгвістики як мовознавчої царини, опановують основні терміни й поняття етнолінгвістики як науки, розглядають роль мови у формуванні етносвідомості, знайомляться з теоретичним доробком провідних мовознавців у царині етнолінгвістики, що розвиває наукове (аналітичне) мислення студентів, виховує повагу до надбань української паремійної практики, формує навички науково-дослідної роботи з етнолінгвістичним матеріалом (фольклор, паремії).

Наступним етапом підготовки національно-свідомого студента є ґрунтовний курс «Основи християнської етики». Метою курсу є підвищення загальнокультурного рівня студентів, збагачення їх духовно-етичними знаннями, відродження й набуття ними традиційних духовно-культурних компетенцій (християнських рис характеру, релігійної свідомості, відповідної до неї розвитку емоційно-вольової та розумової сфер життя), набуття вчинкового досвіду на основі християнського віровчення, що забезпечить формування й розвиток гармонійної особистості українського громадянина-патріота на засадах християнських духовних цінностей.

В основу змісту курсу «Основи християнської етики» покладено Святе Письмо Старого та Нового Заповітів, основні положення вчення Ісуса Христа та апостолів, канонічні першоджерела та свідчення авторитетів християнської церкви, художню літературну спадщину видатних українських та світових письменників, що містить зразки досвіду християнської культури тощо.

Проблеми виховання молодого покоління в народному дусі на основі національних духовних і культурних традицій студенти розглядають на заняттях з «Етнопедагогіки». Вони вивчають досвід українського народу в царині виховання, визначають шляхи й засоби ефективного використання досягнень української народної педагогіки в системі національного виховання та осмислюють відповідність ідей народної педагогіки сучасним завданням виховання свідомого громадянина української держави.

Суголосним з «Етнопедагогікою» предметом є «Українське дитинознавство», яке розширює та поглиблює знання про дитину у світоглядному космосі українців, закладає основи традиційних знань про дитину як першооб'єкт виховання, розглядає традиційні, усталені погляди на дітей, особливості формування дитини як особистості від народження й до фізіологічного дозрівання та включення її в доросле життя.

На факультеті нещодавно був упроваджений курс «Етнографічне музеєзнавство», на заняттях якого студенти детально вивчають усі наявні в сучасному світі форми, види та напрями роботи етнографічних музеїв, принципи створення музейної експозиції, методологію підбору експозиційного матеріалу, художнє оформлення музейних експозицій. Дисципліна розкриває сутність музеєзнавства як спеціальної галузі знання, його теорію й історію становлення та розвитку.

Теоретичні знання, здобуті під час вивчення «Етнографічного музеєзнавства», стали поштовхом до створення етнографічного музею на українському мовно-літературному факультеті, де студенти мають можливість ознайомитися зі зразками народної матеріальної культури. На базі етнографічного музею студенти 4-х і 5-х курсів проходять етнографічну практику, упродовж якої вони організують роботу над експозицією; складають тематико-експозиційний план; створюють науково-допоміжні експозиційні матеріали; складають супровідні тексти та фото-матеріали.

З появою етнографічного музею більш унаочненим стало й викладання курсу «Історія українських ремесел і промислів». Метою курсу є простежити особливості еволюції промислів і ремесел в Україні, починаючи із найдавніших часів до сьогодення, сформувати теоретико-практичну базу знань про ремесла й промисли, узагальнити досвід вивчення й дослідження ремісничо-промислової діяльності, проаналізувати особливості художньо-декоративної творчості українських майстрів у контексті світових духовно-мистецьких надбань.

Важливу роль у формуванні національної свідомості студентів-філологів нашого факультету відіграє спецкурс «Український народний костюм».

Спецкурс поглиблює знання студентів про український народний одяг як один із основних складників матеріальної й духовної культури народу, що тісно пов'язаний з його історією, соціально-економічними, культурно-побутовими, географічними, кліматичними й іншими умовами; дає уявлення про одяг не тільки як засіб захисту тіла від холоду, вітру, дощу, а також про його естетичний вигляд, красу, мистецьке оздоблення.

Завдання цієї навчальної дисципліни: сформувати розуміння ролі матеріальної культури в розвитку української нації; розглянути поняття традиція, традиційна культура; традиційне в національній культурі на основі вивчення найважливіших типологічних ознак у народному одязі (за етнографічними районами); простежити розвиток української культури як вияв взаємодії природи, життєдіяльності, світосприймання, світорозуміння й самосвідомості народу; розглянути регіональну символіку кольорів як віддзеркалення відповідного типу характеру людей тієї чи іншої місцевості.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студенти повинні знати: функції традиційного одягу українців: захисну, берегову, естетичну, етнодиференційну, соціальну, статево-вікову; класифікацію народного одягу; основні комплекси одягу етнографічних районів України; уміти: розрізняти функції традиційного народного одягу українців; класифікувати народний одяг; відрізняти основні комплекси одягу етнографічних районів України; використовувати свої знання на практиці під час викладання народознавства в школі (факультативи, гуртки).

На лекційних заняттях студенти мають змогу розглянути розвиток національного костюма від найдавніших часів, зокрема, вбрання в Україні-Русі X–XIII століття та український народний стрій XIV–XVIII століття. На занятті студенти-філологи дізнаються про функції одягу й мистецькі оздоби, визначають, яка різниця між національним і регіональним одягом. Знання про народний костюм дозволяють «зчитувати» культурний код української нації й забезпечують тісний зв'язок із культурою пращурів.

Лекція «Жіноче вбрання» присвячена детальному розгляду сорочки як одного з найдавніших видів одягу, технології її виготовлення та значення в обрядовій культурі. Заняття проводиться в інтерактивній формі із залученням експозиції Харківського літературного музею «Модний шпацір «Енеїдою»

Івана Котляревського». На занятті студенти мають змогу ознайомитись зі слайд-презентацією, виконати творчі завдання, подивитися на зразки давнього жіночого й чоловічого одягу, взяти участь у майстер-класі із вив'язування хустки та намітки старовинними способами.

У темі «Комплекс дівочого та жіночого вбрання» вивчаються види зачісок та головних уборів дівчат та заміжніх жінок, а також обрядове значення хустки. Окремим питанням розглядаються українські народні жіночі оздобы, а на заняття запрошується майстриня з виготовлення прикрас, досвід якої студенти із задоволенням переймають.

Лекція «Історія української вишивки» цікава тим, що студенти дізнаються про символіку кольорів в українській вишивці, про числові символи, символи знаків і знакових систем, види рушників залежно від призначення та їхнє обрядове застосування; що таке вибійка й інші технології декоративного оздоблення народного одягу.

На практичних заняттях вивчаються регіональні риси традиційного вбрання українців, зокрема, Центральної України, Карпат, Північної Буковини, Північної України, Слобожанщини, Підляшшя і Холмщини. Студенти готують презентації, завдяки яким детально й наочно можна ознайомитись зі зразками регіонального одягу й проаналізувати чинники, що впливають на їхні відмінності.

Сьогодні українській державі потрібна вища школа, яка б нівелювала у свідомості студентів почуття меншовартості, натомість виховувала б гордість за дідів та прадідів, які зберегли мову, звичаї й традиції і генетично заклали в нас ту внутрішню силу, що здатна відродити славу української нації. І саме цикл українознавчих дисциплін відіграє велику роль у формуванні національно свідомого громадянина й, що не менш важливо, національно свідомого вчителя, адже під час навчання студенти усвідомлюють, що особистість, яка знає культуру, звичаї і традиції минулих епох свого народу, глибше розуміє сьогодення й турбується про майбутнє своєї держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Виховання національно свідомого, патріотично зорієнтованого молодого покоління, створення умов для його розвитку як чинник забезпечення національних інтересів України* : Аналіт.-інформ. матеріали / О. В. Бабак, І. Д. Бех, Т. Е. Василевська, К. О. Ващенко, І. Ю. Вільчинська // Державний комітет України у справах сім'ї та молоді; Державний ін-т проблем сім'ї та молоді. — К., 2003. — 191 с.
2. *Кіндрат В.* Проблема патріотичного виховання студентів спеціальності «Фізичного виховання» / В. Кіндрат, Н. Кіндрат // Професійна підготовка фахівців фізичної культури та спорту. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : збірник наукових праць. — 2012. — № 2 (18). — С. 59–65.
3. *Острянська Н. В.* Особливості формування національної свідомості у студентів вищих навчальних закладів / Н. В. Острянська. — Режим доступу: <http://www.oai.org.ua/index.php/browse/index/9?sortOrderId...880>.
4. *Романенко Ю. В.* Соціалізація особи: метапрограмний та психотехнологічний аспекти / Ю. В. Романенко. — К. : Вид-тво ДУІКТ, 2007. — 407 с.
5. *Чупрій Л.* Патріотичне виховання в Україні: стан і перспективи / Л. Чупрій. — Режим доступу: [http://sd.net.ua/2009/11/05/patriotichne_vikhovanja_v_ukran_ctan_perspectiv \[html\]](http://sd.net.ua/2009/11/05/patriotichne_vikhovanja_v_ukran_ctan_perspectiv [html]).